

CSORBA LÁSZLÓ

Kurcz Mariska mosolya

BEVEZETŐ BALÁZS EDIT: PANNON ÉRTÉKEK NYOMÁBAN.
A KÖRMENDI ZSIDÓ KÖZÖSSÉG CÍMŰ KÖNYVÉHEZ

Szántóné Balázs Edit
(Fotó: Horváth Attila, 2021.)

Akit érdekel a magyar múlt, bizonyára őszinte érdeklődéssel veszi kézbe Balázs Editnek a körmendi zsidóság másfél évszázados történelméről beszámoló munkáját.¹ Lenyűgöző a 19. századi nyugat-magyarországi kisvárosi életnek az a zsibongó gazdagsága, ami e lapokról árad. Gyűjtő- és vegyeskereskedők, szabók és kalapkészí-

tők, cipészek, különféle egyéb mesterek, gyógyszerészek és orvosok, mindenféle rendű-rangú vállalkozók pályája bontakozik ki előttünk, és ahogy telnek az évtizedek, láthatjuk, miképp nő fel a hazai kis- és középpolgárságnak a vidéki városi társadalom középrétéget alkotó csoportja. A számok és a statisztikai adatok mellett pedig ott sorakoznak a nevek és az arcok is: a fényképfelvételeken szembe nézhetünk Marton Károly kereskedővel és Krausz Ignác rabbival, vagy elkaphatjuk a frissen házasuló Kurcz Mariska vidám tekintetét.

E gazdag és színes mikrovilágot azonban durván szétzúzta a világtörténelem. A náci barbárság és magyar szövetségesei, a rasszista előítéletektől fertőzött hazai erőszakszervezetek megsemmisítő táborokba küldték, és mint közösséget véglegesen elpusztították a körmendi zsidóságot. Miért van az mégis, hogy amikor letesszük e könyvet, nem a kudarc és a reménytelenség, hanem az életöröm, az alkotás és gyarapodás élményére emlékezünk a legélénkebben? Talán azért, mert a szerző e kötetével nemcsak értékes társadalomtörténeti beszámolót ad, hanem áttételesen ugyan, de hozzászól ahhoz a nagy – közéleti és tudományos – vitához is, amelyet a túlélő nemzedékek immár 8 évtizede az asszimiláció és a holokauszt kapcsolatáról folytatnak.

Azok, akik a lefutott évszázad eseményeit elsősorban a kiválasztott nép tengersok szenvedése magyarországi fejezetének

¹ Balázs Edit: Pannon értékek nyomában. A körmendi zsidó közösség. Kőszeg, 2021. 221 p.

látják, úgy vélhetik, értelmes megközelítés ennek kapcsán ún. asszimilációs paktumról beszélni. Eszerint a Kárpát-medencében élő zsidóság valamikor a reformkorban és az 1848–1849. évi sorspróbáló időkben úgymond megegyezett a magyarsággal – ezek itt természetesen nem pontos tudományos kategóriák, hanem köznyelvi „bolyhosszággal” használt fogalmak –, miszerint egyfelől az emancipációval és a recepcióval véget vetnek a középkori, vallási alapú üldöztetésnek és jogfosztásnak, másfelől pedig az előbbi nyelvében, érzelmeiben, kultúrájában megmagyarosodik és beleolvad az utóbbiba. A paktumot kezdetben mindkét fél becsületesen betartotta, ám a 20. század közepén a magyar fél egyoldalúan és igazságtalanul felrúgta, amikor a már ténylegesen asszimilálódó zsidóságot kítaszította a nemzetből és a jogegyenlőségből, mi több, segédkezett fizikai megsemmisítésében is.

Ez a felfogás érzelmileg érthető ugyan, de kissé naivul perszonalizál és aktív, individuális személyiséggel ruház fel a valóságban csak tendenciaszerűen mozgó, roppant heterogén embercsoportokat. Nem a valóság modellje tehát, hanem csupán egyike a soá borzalmaival túlélő közösség körében születő „wishful thinking” ideológiáknak, amely múltat igyekszik teremteni saját „megoldásához”: a zsidó identitás mintegy „visszavételéhez” a magyarsággal addig zajló asszimilációs összeolvadásból. Ez az elképzelés mint társadalompolitikai célkitűzés azonban szociológiai értelemben abszurdum: a különféle, középkori eredetű társadalmi, vallási, kulturális stb. csoportoknak a modern polgárosodás során zajló keveredése, összeolvadása – ez a legtágabban vett, valódi asszimiláció, amelynek ugyanakkor nincs „mértéke”, tehát az identitásformák majdhogynem végtelenül sok fokozatát, állapotát teremti meg folyama-

tosan – olyan faktum, társadalmi tény, ami valóságosan és visszafordíthatatlanul lezajlott az elmúlt másfél évszázadban a mi történelmi tájainkon. Természetesen lehet konstruálni olyan ideológiákat, amelyek megpróbálják tagadni ezt a társadalomtörténeti valóságot és igyekeznek olyan diszkriminációt megalkotni, amely úgy véli, az „igazi” magyart – vagy az „igazi” zsidót – akár egyetlen családon belül is képes egyértelműen elkülöníteni a „nem igazi”-tól. De ez csoportszuggeráció csupán és magát a társadalmi tény megváltoztatni nem tudja, mert annak nem ideologikus szándékok, hanem az együttélés összetett gazdasági, társadalmi, kulturális komplexuma – maga ez élet! – a motorja.

Amikor tehát Balázs Edit elénk festi a körmendi zsidó élet gazdagon nyüzsgő mindennapjait, egyben ennek a szociológiai valóságnak a roppant erejét is érzékelteti, amelyet megtört ugyan egy időre, de teljesen nem semmisíthetett meg az embertelenség átmeneti rémuralma. Mert ha Körmenden sajnos már nem is, de máshol sokfelé újraindult a 2. világháború után a magyar–zsidó, zsidó–magyar mikrovilágok újrateremtésének szorgalmas munkája, mivel a társadalmi közegben továbbra is adva volt és van ennek minden eleme és feltétele – és így természetesen zajlik napjainkban is. E folyamat legfőbb jellemzője az az elemi tény, hogy résztvevői, mint minden emberi lény, valójában mindig, összes társadalmi helyzetükben, egyfolytában – különböző intenzitással ugyan, de – többes identitásban élnek.

Minden embercsoport, köztük a nemzet is roppant erősen és finoman rétegzett világ, mindig különféle – egymástól különböző mértékben eltérő – kicscsoportok valamiféle időleges és részleges, folyton valamiképp mozgásban lévő integrációja és kooperációja. Nincs tehát teljes homogeni-

tás sohasem, de ugyanígy nem létezik igazi „asszimiláció” sem, mert mindnyájan mindig különbözünk egymástól valamennyire, így sosem végleges azoknak a feltételeknek a meghatározása, amelyekkel az átmenetek leírhatók, amelyek alapján az egyik társadalmi csoportot teljes mértékben azonosíthatnánk egy másikkal. E tényből egyfelől az a felismerés fakadhat, hogy az oly sokszor hangoztatott és vágyott „nemzeti egység” mint szociológiai valóság valójában sohasem létezett és elvileg is lehetetlen – ideológikus fikció csupán. Ám ebből még nem következik, hogy ne tűzhetnénk ki magunk elé nemzeti célokat, csakhogy ezeket – a részleges különbségeknek mindközben tudatában lévő és azt a másikkal is tisztelőben tartó – heterogén kiscsoportok demokratikus együttműködése valósíthatja meg. A nemzet szociálpszichológiailag immár hitelesebb felfogása révén így a zsidó–magyar, magyar–zsidó identitások új, gazdag választéka születhet és születik is meg mindezen tények és tapasztalatok újabb és újabb tudatosítása révén.

Balázs Edit szép könyve tehát végső soron azért optimista munka, mert egy olyan erő, a polgárosodás működését dokumentálja – a „kettős kultúra” (Hanák Péter)² állapotában élő körmenői zsidóság funkcionális integrálódásának, a hazai városi társadalom komplex hálózatába való betagozódásának értékgyarapító történetét elmesélve –, amely összhatásaiban mégiscsak legyőzi, meghaladja a genocídium kísérletének borzalmaival és az élet újjászületésének motorjává válik. A szerző szorgalmas levéltári forrásfeltáró igyekezete nyomán olyan gazdag nyersanyag halmozódott fel minderről, hogy önként adódik

a párhuzam az utóbbi évek hasonlóan szenzációs örökségmentő vállalkozásával, a fájdalmasan korán eltávozott Gyekiczki András kiemelkedő kutatói teljesítményével: a pápai zsidóság mint „elfeledett szomszédaink” hajdanvolt életének rekonstrukciójával. Talán érdemes lenne a pápai romos zsinagógában most is álló tablótárlat művészi innovációját, Rajk László drámai szellemképeinek motívumát is felhasználni, ha esetleg a körmenői közösség történetének hasonló bemutatására sor kerülhetne a közeljövőben, esetleg együttműködve a város múltjának tárgyi emlékeit őrző, a témakör iránt már korábban is érdeklődést mutató Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeummal.

A véletlen egykor úgy hozta magával, hogy legelső, zsidó tárgyú írásom is Nyugat-Magyarországhoz kapcsolódott. Szombathelyen, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán működött a rendszerváltó időkben a Németh László Szakkollégium, amelynek lelkes, fiatal oktatói és hallgatói – megtörve a pártállami nyilvánosságban érvényesülő tabut – 1987 februárjában, Velemben vitautlést szerveztek *Zsidókérdés Magyarországon a XX. században* címmel.³ Az előadásokat 2 évvel később publikáló kötethez kértek fel – megtisztelő módon – először írására a szerkesztők, ma is jeles kollégák, Fűzfa Balázs és Szabó Gábor. Mivel akkoriban még kevés történész foglalkozott zsidó témákkal, így a helyzet reménybeli változását a következő metaforával igyekeztem érzékeltetni: „*A kelet-európai zsidó folklór egyetlen értékes alkotása, a chászid legendavilág báj és irónia közös nyelvén megszólaló történetei közül való az az elbeszélés, amelynek főhőse*

2 Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon. S. a. r. Hanák Péter. Bp., 1984. 378 p.

3 A szeminárium, valamint a témához kapcsolódó előadások szerkesztett anyagát lásd *A zsidókérdésről*. Szerk. Fűzfa Balázs, Szabó Gábor. Szombathely, 1989. (továbbiakban: Fűzfa – Szabó, 1989.) 138 p., [10] t. (Németh László Szakkollégiumi füzetek)

eltéved az erdőn, s nem ér haza az esti istentiszteletre a falujába. Mivel kívülről nem tud elmondani egyetlen imádságot sem, igencsak kínban van, miként lelje meg – egy fatövében kucsolva – a teremtő megszólítására egyedül méltó szent ígéket. A tudatlan chászid végül megtalálja a leleményes megoldást: a héber ábécét mondja fel, logikusan bízva abban, hogy a Mindenhatónak – méltányolva a fohászzkodó buzgalmát és jószándékát – nem okoz majd gondot összerakni belőle az ima emelkedett mondatait. Ez a történet szép metaforát kínál e kötet motójául. Tanulmányai tulajdonképpen nem mások, mint az elfogulatlan tudományos kutatás ábécéjének betűi, amelyekből a talán már nem olyan távoli jövőben magyarok és zsidók végre egybeolvashatják együttélésük valódi történetét.”⁴

32 esztendeje már, hogy e szavakat az írógépbe belekopogtam – és elismeréssel mondhatjuk, hogy azóta könyvtárcok sorát tölti be a hazai zsidó múltat föltáró szakirodalom örvendetes gyarapodása. Balázs Edit szép munkája már nem a „betű”, hanem inkább a „mondat” hasonlatával sorolható be ebbe a nagyszerű gyűjteménybe. Egyike azoknak az okos és többszörösen bővített mondatoknak, amelyek fonalából a „nagy” elbeszélés történelmi szövegkárpitja lassanként egybeszövődik. És ha beleolvasunk ebbe a könyvbe, ha fel lapozzuk a magyar múlt itt fölbukkanó, hol sötétebb, hol világosabb oldalait, szembe-sülhetünk történelmileg létrejött közösségünk majd összes súlyos létproblémájával és sorskérdésével. Ezekre persze végleges „megoldás” nem lesz soha, koronként, helyzetenként kell mindig újrafogalmaznunk a kapcsolódó válaszkísérleteket. Ám ha elbizonytalanodnánk, Balázs Edit könyvéből felénk villan Kurcz Mariska biztató mosolya.

4 Fűzfa – Szabó, 1989. 8–9. p.

A könyv borítója

LÁSZLÓ CSORBA:
 DAS LÄCHELN VON MARISKA KURCZ.
 EINLEITUNG ZUM BUCH VON EDIT
 BALÁZS „AUF DER SPUR
 DER PANNONISCHEN WERTE.
 DIE JÜDISCHE GEMEINSCHAFT
 ZU KÖRMEND“

Der Beitrag leitet das die Geschichte des Judentums zu Körmend überblickende Buch von Edit Balázs ein. Das Buch ist ein Ergebnis der Arbeit der iASK Forschungsgruppe zur Geschichte des Judentums. Das tummelnde Reichthum des Lebens in der westungarischen Kleinstadt ist entzückend, das von den Seiten des Buches strömt. Die Schicksale von Sammler- und Gemischthändlern, Schneidern und Hutmachern, Schuhmachern, verschiedenen sonstigen Meistern, Apothekern und Ärzten, Unternehmern von allerlei Status- und Rang entfalten sich vor uns. Wir können sehen, wie die die Mittelschicht schaffende Gruppe der städtischen Gesellschaft auf dem Lande des heimischen Klein- und Großbürgertums aufwächst. Der Band gewährt nicht nur einen wertvollen sozialgeschichtlichen Überblick, er beteiligt sich indirekt auch an der großen – öffentlichen und wissenschaftlichen – Diskussion, die die überlebende Generationen seit nunmehr dem achten Jahrzehnt über die Beziehung der Assimilation und des Holocausts führen.

LÁSZLÓ CSORBA:
 MARISKA KURCZ'S SMILE.
 INTRODUCTION TO EDIT BALÁZS:
 IN SEARCH
 OF PANNONIAN VALUES.
 THE JEWISH COMMUNITY
 OF KÖRMEND

The paper introduces the book on the history of the Jews of Körmend written by Edit Balázs. The book is the result of the research done by the Jewish History Working Group at FTI–iASK. The bustling richness of the small-town life in the 19th-century Western Hungary that emanates from the pages of this book is fascinating. We see the careers of collectors and grocers, tailors and milliners, shoemakers, and various other craftsmen, as well as pharmacists, doctors and entrepreneurs of all ranks. From the stories, we witness how the small and middle classes of the Hungarian rural and urban society emerged. The book does not only provide a valuable social history account, but it contributes, albeit indirectly, to the great public and academic debate that surviving generations have been engaged in for the past eight decades on the relationship between assimilation and the Holocaust.